

A referencia fordításának kérdései angol-magyar és angol spanyol fordításokban*

Jenei Gabriella

1. Bevezető

A nyelvi rendszerek közötti eltérések a fordítás folyamatában olyan akadályokat jelenthetnek, melyek különböző stratégiák alkalmazásával áthidalhatók, de a szöveg alkotóelemeinek változásával járnak együtt. Az egyik ilyen alkotóelem a kohézió, melynek bár pontos funkciója vitatott, több kutatás támasztja alá, hogy a kohéziós eszközök használatának módja hatással van a szövegek minőségére (de Beaugrande és Dressler 2000; Károly, Árvay, Edwards, Fekete, Kolláth és Tankó 2000; Blum-Kulka 1986; Heltai és Juhász 2002).

A kohéziós eszközök a szöveg felszíni (lexiko-grammatikai) komponensei által létrehozott kapcsolatokat jelentik. Ezek a kapcsolatok minden nyelvben megjelennek, megvalósulási formáikat tekintve azonban lehetnek nyelvspecifikusak. Általános jellemzőik közül Halliday (1985) kiemeli, hogy egymástól akár több mondatnyi távolságra lévő nyelvi elemek között is létrehozhatnak szemantikai kapcsolatokat.

Halliday és Hasan (1976) szerint a kohéziós kapcsolatok megteremtésének négy fő módja van az angolban: (1) a referencia, (2) a szubsztitúció és az ellipsis, (3) a kötőszavak és (4) a lexikai kohézió. A jelen dolgozat témája a referencia, melyről elmondható, hogy minden nyelvben megjelenik, hiszen minden nyelvnek vannak olyan elemei, melyek nem önmagukban, hanem egy másik nyelvi elemre való rámutatás által válnak interpretálhatóvá (Halliday és Hasan 1976). Bár a referencia csupán egy a szövegkohézióhoz hozzájáruló tényezők közül, hatást gyakorolhat a szövegek minőségére, értelmezhetőségére; a referencia feloldásának minden formája a sikeres megértés egyik sarokköve (Sanford és Garrod 1981).

A jelen dolgozat kiindulópontja az a feltevés, hogy a referencia hozzájárul a szövegek minőségéhez, ezáltal a fordítások minőségét is befolyásolja annak célnyelvi megvalósulása. A fordított szöveg megalkotásánál a referenciával kapcsolatban főként kötelező átváltási műveletekről beszélhetünk, melyeket a fordítók a két nyelv lexikai és nyelvtani szerkezetének különbségei miatt végeznek el. Ugyanakkor fontos szerepet játszanak a fakultatív átváltási műveletek is, amelyek nem vezethetők vissza szigorúan a nyelvi kontrasztra, hanem főként a célnyelvi szövegek általános jellemzőitől, vagy más, úgynevezett „kulturális, pragmatikai tényezőktől függnék” (Heltai és Juhász 2002). A következőkben egy

* Ezúton szeretném megköszönni Károly Krisztina tanárnőnek a jelen dolgozathoz nyújtott segítségét.

olyan vizsgálat eredményeiről számolunk be, amelynek célja az angol nyelvben használt utalószavak összevetése azok magyar és spanyol nyelvi megvalósulásai-val egy irodalmi jellegű szövegben, valamint azon fordítói stratégiák feltérképezése, amelyeket a fordítók a nyelvek közti különbségek áthidalására alkalmaztak.

2. Az elemzés elméleti háttere

2.1 A referencia vagy ko-referencia, mint kohéziós eszköz

A referencia olyan szemantikai kapcsolat, amely egy utaló elem és egy – a szövegvilágban megjelenő – referens (antecedens) kapcsolatából áll. A kapcsolat által hordozott jelentést nevezzük referenciális jelentésnek. Ez a jelentés egy adott megnyilatkozás (angolul: utterance) eseményéhez kötött (Lyons 1977). A kohézió az utalások folytonosságában áll, melynek kapcsán felmerülhet az antecedens szerepének kérdése az interpretáció során. Elbeszélő szövegekben az antecedens visszakeresése nem „mechanikus” keresési művelet. Számtalan tényező befolyásolhatja a szöveg befogadója által megalkotott pontos interpretációt: az „elképzelt kontextus” vagy „szöveg-specifikus tudás” (Emmott 1997), az olvasó általános tudása a világról (Brown és Yule 1983), valamint az olvasó előfeltételezései annak alapján, hogy ismerősek-e számára azok a tipikus nyelvi kifejezésmódok, amelyeket az egy adott szocio-kulturális kontextusban élő beszélők alkalmaznak (Labrador de la Cruz 2003). Mindezen tényezők figyelembe vétele releváns a szöveg koherenciájának megalkotása szempontjából.

A dolgozat az angol forrásszövegben található kohéziós eszközök magyar és spanyol célnyelvekben megvalósuló formáit vizsgálja, ezért az elemzés Halliday és Hasan (1976) és Halliday (1985) taxonómiájának a referenciára vonatkozó fejezetein alapul. (Más szövegnyelvészeti megközelítések összegzéséhez ld. Károly 2002.) A kohézió tekintetében Halliday és Hasan (1976) megkülönbözteti az exoforikus (szövegen kívülre) és az endoforikus (szövegen belüli) utalást. Az utóbbit további két típusra osztják: anaforikus (ez esetben a referens megelőzi az utaló elemet) és kataforikus utalásra (a referáló elem előre mutat a szövegben). A továbbiakban a referencia három fő kategóriájáról lesz szó: (1) a személyes referenciáról, (2) a mutató névmásokról és (3) a hasonlítószavakról.

2.2 A személyes referencia

A következőkben a személyes referencia három fő kategóriájáról lesz szó: (1) személyes névmások, (2) birtokos determinánsok és (3) birtokos névmások. A táblázat a személyes névmások angol nyelvi elemeit mutatja azok magyar és spanyol megfelelőivel.

A harmadik személyű névmás a szövegbeli anaforikus és kataforikus utalások legtipikusabb eszköze; kiemelt szerepe miatt számos kutatás témáját képezte (pl. Heltai & Juhász 2002; Emmott 1997). Halliday és Hasan (1976) kiemeli kumulatív használati lehetősége miatti fontosságát: mivel a harmadik személyű névmások egész sorának lehet ugyanaz a referenciális jelentése, ezáltal referen-

1. táblázat

Személyes referencia az angolban (Halliday és Hasan 1976),
a magyarban (Heltai és Juhász 2003), és a spanyolban (Marín, Gran és Sánchez 1999)

		Egyes szám			Többes szám		
A szitáció résztvevői	Beszélő(k)	<i>I</i>	<i>én</i>	<i>yo</i>	<i>we</i>	<i>mi</i>	<i>nosotros</i> <i>nosotras</i>
	Befogadó(k)	<i>you</i>	<i>te</i>	<i>tú</i>	<i>you</i>	<i>ti</i>	<i>vosotros</i> <i>vosotras</i>
Más szerepek	Hímnem	<i>he</i>	<i>ő/az</i>	<i>él</i>	<i>they</i>	<i>ők/azok</i>	<i>ellos</i>
	Nőnem	<i>she</i>		<i>ella</i>			<i>ellas</i>
	Élettelen	<i>it</i>	–	–			–

cia–láncolatok hálózatát megteremtve jelentősen hozzájárulhatnak a szöveg kohéziójához.

Mint az az 1. táblázatból is látható, az első és második személyű névmások tipikusan a szituáció egyik résztvevőjére utalnak a szövegen kívülre (exoforikusan). Alkalmasként azonban endoforikus utalásra is, amennyiben a referens megnevezése megjelenik a szövegben. Ez indokolja az elemzés hatókörének kiterjesztését ezekre a névmásokra is.

A táblázatból nem derül ki, de a három nyelv nem csupán a rendelkezésükre álló névmások tekintetében különbözik, hanem azok funkciói is eltérnek. A magyar és a spanyol célnyelvekben a személyes referencia kifejezésre a névmásokon és determinánsokon kívül más nyelvi eszközök is vannak: ilyen az igei személyrag, és a magyar nyelvben a főnévi birtokos személyjel.

Az „*it*” angol névmás speciális abból a szempontból, hogy a referenseinek típusa nem mindig olyan egyértelmű, mint a többi személyes referencia esetében. Uthalhat a szöveg egy résztvevőjeként nyelvileg kódolt entitásra (ez többnyire főnévi kifejezésként jelenik meg), vagy pedig a szöveg egy azonosítható részletére. Ez utóbbinak két fő típusát különböztethetjük meg: az úgynevezett „bővített referenciát” (angolul: extended reference) és a „tényreferenciát” (angolul: text reference) (Halliday & Hasan 1976, Károly et al. 2000). A bővített referencia esetén a referens vagy egy folyamat, vagy események/folyamatok sorozata; nyelvtani értelemben egy vagy több mondat együttese. A tényreferencia jelöltje egy olyan folyamat vagy esemény, amely nem feltétlenül jelenik meg explicit módon a szövegben. Mivel a célnyelvekben nincs a névmásnak pontos megfelelője, várható, hogy mutató névmások töltik be ezeket a funkciókat.

A birtokos névmások és determinánsok interpretációja két referens visszakeresésével történik. A birtokos névmások (pl. *enyém(ek)*, *mine*, *mío(s)/mía(s)*) a birtokló személyre utalnak, de a birtok tárgyát ellipszissel, valamint különböző inflexiókkal jelzik. A birtokos determinánsoknál (pl. *((az) ő)+NP+e(i)*, *his/her, su*) hasonló a helyzet, azonban itt a birtokolt entitás lehet explicit (pl. lexikai ismétlés). Az egyeztetés szám (magyar, spanyol) és nem (spanyol: kivéve E/3, T/3) tekintetében a birtok jegyei alapján történik.

A célnyelvekben a személyes névmásokkal és igei személyragokkal kapcsolatban még megjegyezendő, hogy különbséget tesznek a tegező és magázó alakok között. A célnyelvi szövegekben a megszólítások udvariassági szintjét illetően a fordítónak a célnyelv normái szerint kell eljárnia (Larson 1984).

2.3 A mutató névmások

A mutató névmás a verbális rámutatás eszköze, a jelölt entitást azáltal teszi azonosíthatóvá, hogy megadja a helyét egy úgynevezett „közelségi skálán” (angolul: scale of proximity) (Halliday és Hasan 1976). A 2. táblázat a három vizsgált nyelv leggyakrabban használt mutató névmásait foglalja össze, a rendszeren belüli szisztematikus distinkciók szerint.

A semleges elem mindhárom nyelvben a határozott névelő. Jellemzője, hogy önmagában nem hordoz információt vagy tartalmi utalást a referált entitás pozíciójára vonatkozóan, hanem azt jelzi, hogy a kérdéses elem konkrét, tehát azonosítható valahol a szövegben (Halliday 1985). A névelő esetében különösen gyakori az a jelenség, hogy egy bizonyos előfordulása egyszerre több (endoforikus és exoforikus) funkciót is betölt.

A szemantikailag szelektív (közelre vagy távolra mutató) névmásokon belül is megkülönböztethetjük azokat, amelyek a résztvevő(k) számát és amelyek a körülmények helyét és idejét jelölik.

2. táblázat

Mutató névmások az angolban (Halliday és Hasan 1976 alapján), a magyarban (Tolcsvai Nagy 2001) és a spanyolban (Marín et al. 1999)

Neutrális	<i>the</i>	<i>a/az</i>	<i>el/la, los/las</i>					
	– Közelség		Közélre mutató:			Távolra mutató:		
Szelektív	– Résztvevő	E.sz.:	<i>this</i>	<i>ez</i>	<i>este/a/o</i>	<i>that</i>	<i>az</i>	<i>ese/a/o, aquél/aquello/a</i>
		T.sz.:	<i>these</i>	<i>ezek</i>	<i>estos/as</i>	<i>those</i>	<i>azok</i>	<i>esos/as, aquellos/as</i>
	– Körülmény	Hely:	<i>here</i>	<i>itt/ide</i>	<i>aquí</i>	<i>there</i>	<i>ott/oda</i>	<i>allí / ahí</i>
		Idő:	<i>now</i>	<i>most, ekkor</i>	<i>ahora</i>	<i>then</i>	<i>akkor</i>	<i>entonces</i>

A magyar rendszer láthatóan nagyon hasonlít az angolhoz, azonban a „hely” kategóriájában megfigyelhető a statikus–dinamikus dimenzió szerinti megkülönböztetés. Megjegyezendő, hogy mivel a táblázat csak az angol nyelvi alakok célnyelvi megfelelőit tartalmazza, a magyar nyelv mutató névmásainak számos inflexió alakját nem mutatja.

A spanyol nyelvben a távolra mutató névmások esetében három szintű distinkciót találunk, ahol a névmások a beszélőtől, a befogadótól vagy mindkettőjüktől való távolságot jelzik. Ezen felül a spanyol névmások szám és nem tekintetében is jelöltek, ezért a célnyelvi szöveg ilyen szempontból explicitebb lesz.

2.4 A hasonlítószavak

Az összehasonlító referenciára alkalmas nyelvi elemek a nyílt szóosztályba tartoznak, tehát a tipikus elemek mellett az egyes kategóriák a nyelv változásával bővülnek vagy szűkülnek. A 3. táblázat az adott kategóriában tipikusan használt komparatív elemeket sorolja fel az angol nyelvből (Halliday és Hasan 1976) és az azokhoz legközelebb álló célnyelvi megfelelőket. A komparatív referencia lehet általános (deiktikus) és egyedi (nem deiktikus): „általános” akkor, ha csak a hasonlóság mértékét fejezi ki; „egyedi”, amennyiben az összehasonlítás egy adott tulajdonság (mennyiség vagy minőség) alapján történik.

3. táblázat

Komparatív referencia az angolban (Halliday és Hasan 1976),
a magyarban (Tolcsvai Nagy 2001) és a spanyolban (Marín et al. 1999)

	Azonosság	<i>same, equal, identical, identically</i>	<i>ugyanaz, ugyanolyan, ugyanígy/úgy</i>	<i>mismo, igual, tal, así</i>
Általános (Deiktikus)	Hasonlóság	<i>such, similar, so, similarly, likewise</i>	<i>ilyen, olyan, hasonló, hasonlóan, hasonlóképp(en)</i>	<i>mismo, tan, tal, semejante</i>
	Különbség	<i>other, different, else, differently, otherwise</i>	<i>más, másféle, máshogy, másképp</i>	<i>otro/a, diferente, demás</i>
Összehasonlítás	Numeratív	<i>more, fewer, less, further, additional; so-, as-, equally-, +kvantorok, pl. so many</i>	<i>több, kevesebb, ennyi, amnyi</i>	<i>más, menos, tanto, tan</i>
Egyedi (Nem deiktikus)	Epitetikus	összehasonlító melléknévek és határozószók, pl. <i>better; so-, as-, more-, less-, equally-</i>	melléknév + <i>Vbb/-an, -en</i>	<i>más ... que, menos... que, tanto ... como</i>

A magyar rendszerrel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a mutató névmások közeli-távoli megkülönböztetésével analóg elemeket találhatunk a komparatív referenciaelemek között is: pl. *így-úgy, ilyen-olyan*. Itt is bővíthetik az elemek halmazát a különböző inflexiók, melyek az angol és spanyol nyelvben főleg mint prepozíciók jelennek meg. A spanyol nyelvnél néhány hasonlítószó esetén megjelenik a nem és a szám szerinti egyeztetés.

2.5 Fordítási stratégiák, átváltási műveletek

A stratégiák olyan tudatos, vagy nem tudatos eljárások melyeket egy bizonyos cél elérése érdekében használunk a felmerülő problémák leküzdésére. A fordítás kapcsán stratégiákról akkor beszélhetünk, amikor a fordító a forrásnyelv és a célnyelv különbsége folytán arra kényszerül, hogy a két nyelv között „hidakat” alkosson (Presas 2000:27), pontosabban, hogy megtalálja a FNY-ihez legközelebb álló CNY-i megfelelőt. A fordítónak ezt a képességét interlingvális (Presas 2000) vagy átváltási kompetenciának (Klaudy 2003) nevezhetjük. Chesterman (2000:82) szavaival élve, a fordítási stratégiák „kipróbált, sztenderd eljárási módok a cél és az eszköz összegyeztethetlenségének áthidalására”.

Az átváltási műveletek (típusairól részletesen: ld. Klaudy (pl. 1994, 2003)) csoportosításának egyik módja a nyelvtani és lexikai átváltási műveletek elkülönítése, valamint ezeken belül beszélhetünk kötelező és opcionális műveletekről. A szövegen belüli utaló elemek fordítása nyelvtani átváltási műveletnek tekinthető, mivel a fordítónak a FNY és a CNY nyelvtani rendszereinek különbségéből adódó nehézségek áthidalása a feladata. Ezek az átváltási műveletek többnyire kötelezőek és automatikusak. Következményük lehet azonban, hogy a fordító opcionális műveletek alkalmazásra kényszerül: például az angol egyes szám harmadik személyű névmás magyarra fordításakor automatikus generalizáció történik, ennek következtében a fordítónak valahogy specifikálnia kell az utalt entitást. Ennek számos módja van: például a szereplő megnevezése, vagy azonosítása a foglalkozása alapján (Klaudy 2003). Az angolról spanyolra történő fordításnál automatikus specifikáció figyelhető meg, például a határozott névelő fordításakor.

A fordítási stratégiák alkalmazása, valamint a nyelvek szerkezete közötti különbségek hatással lehetnek a szövegek kohéziójára. A jelenséget szisztematikusan Blum-Kulka (1986) vizsgálta. Az elemzése azt mutatták, hogy a kohézió szempontjából a fordítás során explicitebb kifejezésmód jellemzi a CNY-i szöveget. Ez az eltolódás szerinte összefügg a nyelvspecifikus kohéziós elemekkel kapcsolatos preferenciákkal. Séguinot (1988:108) azt is kiemeli, hogy bizonyos CNY-i formák preferálása esetén megkülönböztetendők azok, amelyek a FNY és a CNY különbségéből következnek azoktól, amelyek „a fordítási folyamat természetéből adódnak”.

A fordítással/fordítói tevékenységgel kapcsolatban a szövegek kohézió szempontjából való vizsgálatának fontosságát hangsúlyozva Baker (1992) kiemeli, hogy a fordító feladatához tartozik, hogy biztosítsa, hogy a célnyelvi szöveg önmagában koherens legyen, és ennek érdekében elvégezze a szövegben a szükséges változtatásokat.

3. Az elemzés menete

3.1 A vizsgált szövegek

Az elemzés egy angol FNY-i szöveg és két CNY-i (magyar és spanyol) változatának összehasonlításán alapul. A FNY-i szöveg A. Christie *The Lemesurier Inheritance* című népszerű novellája, a *The Underdog and Other Stories*

című gyűjteményből. A művet magyarra Schidló Éva fordította *Hetediziglen* címmel, spanyolra Zoe Godoy *La Herencia de los Lemesurier* címmel.

A szövegválasztás során az egyik kritérium az volt, hogy elegendő mintát tartalmazzon a vizsgálandó nyelvi elemekből, mégis elég rövid legyen egy manuális elemzéshez. A másik pedig az, hogy általánosan elfogadott fordított szöveg legyen. A választott novella mindkét szempontnak megfelel. Az angol szöveg hossza 337 mondat (3978 szó), ennél a magyar fordítás némileg rövidebb, 334 mondat (3614 szó). Az, hogy az angol és a magyar szövegek hozzávetőlegesen megegyeznek a mondatok számában, de a magyar szöveg kevesebb szóból áll, nem váratlan: feltehetőleg a nyelvek típusának különbségéből adódik, mivel a magyar inflexiók jelentéstartalma lehetővé teszi a tömörebb kifejezést. A spanyol szöveg valamivel hosszabb a FNY-i szövegnél: 352 mondat (3988 szó). A spanyol CNY-i szöveg esetében gyakoribb a mondatathárok eltolása, valamint akár teljes mondatok elhagyása a fordításban.

3.2 Az elemzés megbízhatóságának biztosítása: elemzésmódszertani döntések

Mivel az elemzés egyirányú (angol_magyar, angol_spanyol), fontos, hogy a forrásnyelvi szöveg elemzése következetes és megbízható legyen. Ennek érdekében a szöveg elemzése kétszer történt meg, három hét különbséggel; a két elemzés közti egyezés 92.7% volt, tehát az elemzés megbízhatónak tekinthető.

Bár Halliday és Hasan (1976) taxonómiája általános útmutatót ad az elemzéshez, egyes esetekben az adott elemek kategorizációja nem egyértelmű. A következőkben a forrásnyelvi szövegen belüli referenciákkal kapcsolatos elemzésmódszertani döntéseket ismertetjük. A fordítások összevetésénél felmerülő problémákat az elemzés eredményeivel kapcsolatban külön az egyes nyelvek kategóriáinál tárgyaljuk.

1. Az egyes szám első személyű névmást a legtöbb esetben nem tekinthetjük kohéziós eszköznek, mivel exoforikusan, a szövegen kívüli szituációra utal. Csak abban az esetben tekinthetjük a szövegkohézió szempontjából relevánsnak, ha a beszélő megnevezése elhangzik a szövegben, ugyanis a referens ezáltal kerül be a szöveg világába. Ezt a jelenséget Halliday és Hasan (1976) „indirekt anaforának” nevezi, mivel a szövegben kell visszakeresnünk a referenst (aki ez esetben a narrátor). A vizsgált szövegben az okoz problémát, hogy a szöveg elejétől névmás utal a beszélőre, azonban a név csak a 159. mondatban jelenik meg. Az elemzés szempontjából kétféle megoldás jöhet szóba: az egyik, hogy a szöveg elejétől kezdve át kell írni kataforikusra az addig exoforikusnak tekintett – a beszélő személyére utaló – egyes szám első személyű névmásokat; a másik megoldás, hogy egészen a 159. mondatig továbbra is exoforikusnak tekintjük a narrátorra való utalást, és csak a név említésétől kezdve – a szöveg hátralévő részében előforduló névmásokat – számítjuk endoforikusnak. Az olvasó/befogadó szemszögéből több érv szól a második megoldás mellett: először is az, hogy az elbeszélésekben nem mindig szerepel a narrátor neve, ezért nem is számíthat az esetleges előfordulására. Valószínűnek tűnik, hogy az egyes szám első személyű referencia nem

váltja ki az olvasóból azt a típusú várakozást a szereplő megnevezését illetően, mint az egyes szám harmadik személyű utalás. Amikor azonban mégis megjelenik az elbeszélő neve, az összes további utalást ahhoz tudja kapcsolni. Feltéve, hogy az elemzés nem a produktumot, hanem a feldolgozás folyamatát helyezi a középpontba, elképzelhető lenne az a megoldás is, hogy a megjelenő név a szöveg addigi részének az értelmezéséhez is hozzájárul, hiszen a név egy olyan többletinformáció a referenstről, aminek az illető már az említés előtt is birtokában volt. Ennek az értelmezési folyamatnak a leírása azonban túlmutat a jelen dolgozat hatókörén, hiszen önmagában is egy külön dolgozat tárgyát képezhetné.

2. A többes szám első személyű névmások is hasonló problémákat vetnek fel. Az elemzésnél azonban célszerűbb mindegyiket utaló referenciaelemnek tekinteni, még akkor is, ha a legalább két referens közül az egyik a narrátor. Ezt az indokolja, hogy a névmás jelentése magában foglalhat olyan egyes szám harmadik személyű utalást, amelynek folytonossága nyilvánvalóan jelen van a szövegben, de megszakadhatna akkor, ha a többes számú utalást nem tekintenénk kohéziós eszköznek.

3. A határozott névelő kapcsán megemlítendőek azok a főnevek, amelyek nem állhatnak határozott névelő nélkül: pl. „*the Lemesurier family*”, „*a Lemesurier család*”, „*la familia de los Lemesurier*”. Az első említésük esetében ezek a névelők egyértelműen exoforikusak, ismételt előfordulásuk esetén azonban a névelő miatt anaforikusnak, lexikai ismétlésnek, vagy a kettő kombinációjának tekinthetők. Mivel a példákban szereplő kifejezés névnek tekinthető, és értelmezése nem egy másik szövegbeli elemre való rámutatással valósul meg, a referencia kategóriájába nem sorolható be. Kivételt képeznek ez alól a „rövidített” formái, – pl. „*the Lemesuriers*” – annak alapján, hogy interpretációjuk a „teljes” alakra vezethető vissza.

4. A fordítások összevetésénél felmerül az a probléma, hogy hogyan kezeljük a három nyelv eltérő birtokos konstrukcióit. Az angolban ugyanis kétféleképpen fejezhetjük ki a birtokos szerkezetet: „*my husband's secretary*” = „a férjem titkára” vagy „*the door of the house*” = „a ház ajtaja”. Az utóbbi példában a két határozó névelő közül bármelyik utalhat egy másik szövegbeli elemre; míg az elsőben csak a főnévi frázist megelőző referenciaelem – jelen esetben a birtokos névmás – utal. Ez a jelenség önmagában rámutat a taxonómia egyik következtetésére, ugyanis az angol birtoklást kifejező „s”-t nem tekinti kohéziós eszköznek. A magyar és a spanyol nyelvben mindig két referáló elem van a kifejezésekben: pl. „*az asszony ártatlansága*” = „*la inocencia de la mujer*”, miközben az angol nyelvre épülő taxonómia szerint csak egy elemmel kellene számolnunk: „*the lady's innocence*”.

3.3 Mintaelemzés

A következőkben a kohéziós eszközök kódolását mutatjuk be az eredeti angol szöveg és fordításainak egy részletében. A kódolási rendszer alapja, hogy egy utaló elem és egy referens kapcsolódásának módját jelöli a referáló elem kategóriája alapján. A két elem közti távolságot is célszerű megadni.

Az alábbi idézetekben a mondatok számozása az eredeti szöveg számozásának felel meg. A mondatok határainak megállapításánál Halliday és Hasan (1976) taxonómiáját követve az eredeti szövegnél az ortográfiai mondathatárokat vettük figyelembe. A célnyelvi szövegeknél az ezeknek megfelelő egységeket párhuzamosan írtuk fel: mivel egy sor egy mondatnak felel meg az elemzést segítő táblázatban, könnyen követhető, hogy a fordítók mely mondatokat egyesítettek, választottak szét több mondatra, vagy hagytak ki teljesen. A vastagon szedett szavak az utaló elemek. Mivel az elemzés fő célja az angol szöveg utalószavai megfeleltetésének vizsgálata a magyar és spanyol fordításokban, a célnyelvi szövegekben csak azokat az elemeket vettük figyelembe, amelyek az angol elemek megfelelői.

Angol forrásnyelvi szöveg:

“¹¹¹**I** said, can a legend – or a ghost, if **you** like to call it that – saw through an ivy stem? ¹¹²**I**’m not saying anything about Cornwall. ¹¹³Any boy might go out too far and get into difficulties – though Ronald could swim when he was four years old. ¹¹⁴But **the** ivy is **different**. ¹¹⁵**Both the** boys were very naughty. ¹¹⁶**They**’d discovered **they** could climb up and down by **the** ivy. ¹¹⁷**They** were always doing **it**. ¹¹⁸One day – Gerald was away at the time – Ronald did **it** once too often, and **the** ivy gave way and he fell. ¹¹⁹Fortunately **he** didn’t damage himself seriously. ¹²⁰But **I** went out and examined **the** ivy: it was cut through, M. Poirot – deliberately cut through.”

“¹²¹It is very serious what **you** are telling **me** there, madame. ¹²²**You** say **your younger** boy was away from home at the moment?”

“¹²³Yes.”

“¹²⁴And at the time of **the** ptomaine poisoning, was **he** still away?”

“¹²⁵No, **they** were **both there**.”

“¹²⁶Curious”, murmured Poirot. “¹²⁷Now, madame, who are the inmates of **your** establishment?”

Magyar célnyelvi szöveg:

– ¹¹¹Azt kérdeztem: egy legenda – vagy szellem, nevezze, ahogy tetszik – át tudja-e fűrészelni egy borostyánnövény fás szárát. ¹¹²A cornwalli nyaralást most talán kihagynám. ¹¹³Bármelyik kisfiúval megeshet, hogy túl mélyen beúszik a tengerbe, és kis híján belefutad – bár ami azt illeti, Ronald négyéves korában már tudott úszni. ¹¹⁴De **a** borostyán **más** lapra tartozik. ¹¹⁵**Mindkét** fiú kis ördögfióka. ¹¹⁶Mit tegyek, ha kedvenc játékaik közé tartozik, hogy mókusosdit játszanak **a** borostyánindákon? ¹¹⁷Mindennapos szórakozásaik közé tartozott. ¹¹⁸Egy szép napon – Gerald éppen nem volt odahaza – Ronald túlzásba vitte **a** dolgot, **a** repkény leszakadt, ő pedig lezuhant. ¹¹⁹Csodával határos módon nem sérült meg komolyabban. ¹²⁰**En** viszont kimentem, hogy tüzetesebben megvizsgáljam azt **a** repkényt – és mit tesz isten, a töve el volt fűrészelve, M. Poirot – méghozzá szándékosan.

- ¹²¹ Igen súlyos dolgokat állít(Ø), asszonyom. ¹²² Tehát azt mondja, a kiseb**b**ik fia nem volt éppen otthon?
 – ¹²³ Úgy van.
 – ¹²⁴ Nem volt(Ø) otthon **az** ételmérgezés idején sem?
 – ¹²⁵ De igen, **mindketten** otthon voltak.
 – ¹²⁶ Különös –mormolta Poirot. –¹²⁷ Most pedig azt szeretném megtudni, asszonyom, kik laknak még az **önök** házában.

Spanyol célnyelvi szöveg:

- ¹¹¹ Digo, ¿ puede una leyenda, una fantasía si prefiere denominarlo así, cortar un tallo de hiedra? ^{112–113} No **me** refiero a lo sucedido en Cornwall, porque aunque Ronald sabe nadar desde los cuatro a_os, cualquier chico puede encontrarse en apurada situación en un momento dado. ^{(114) 115–116} **Los dos** hijos míos son muy traviosos y por ello un día descubrieron que podían encaramarse por la pared sirviéndose de **la** hiedra como de una escalera. ⁽¹¹⁷⁾ ¹¹⁸ Un día en que Gerald no estaba en casa **la** hiedra cedió y Ronald cayó a tierra. ¹¹⁹ Por fortuna no **se** hizo nada serio. ¹²⁰ Pero **yo** salí y examiné la hiedra. ⁽¹²⁰⁾ Estaba cortada, monsieur, cortada deliberadamente.
 – ¹²¹ ¿Se da cuenta de la gravedad de lo que insinúa, madame? ¹²² ¿Dice que **el** hijo **menor** estaba en aquel momento fuera de casa?
 – ¹²³ Sí.
 – ¹²⁴ ¿Lo estaba también cuando **el** envenenamiento de Ronald?
 – ¹²⁵ No, **los dos** estaban en **ella**.
 – ¹²⁶ Es curioso – murmuró Poirot –. ¹²⁷ Dígame, ¿qué servidores tiene **usted**?

A 4. táblázat a fenti szövegrészletekhez kapcsolódó elemzést tartalmazza. Oszloponként röviden: a mondat sorszama után a mondatban szereplő kohéziós elemek száma található. Ezt követi maga a referenciaelem, majd az általa jelölt referens. Az elemek távolságának meghatározása is Halliday és Hasan (1976) taxonómiája alapján történt. Az anaforikus kohéziós kapcsolatok távolsága lehet közvetlen [=0], ha nem közvetlen, akkor folyamatos („mediated”=M) vagy megszakított („non-mediated”=N): e két utóbbi a közbeiktatott mondatok számával jellemezhető. Mivel a katafora a jelölt referencia viszony, ezt külön jelöljük (=K). A típus meghatározása a taxonómia alapján a fő kategóriákat összefoglalva: a személyes névmások kódja „1” (személy és szám szerint: 11, 12 ... 18), a mutató névmások kódja „2” (közeli: 21, távoli: 22, határozott névelő: 23) és a komparatív referencia kódja „3” (általános 31–33, egyedi: 34–35). A további oszlopok a célnyelvi megfelelőket mutatják. A célnyelvek esetében a kohéziós kötések számának különbségét és a jelölt elemet csak akkor írtuk be, ha az különbözik a forrásnyelvitől.

4. Az elemzés eredményei

4.1 Személyes referenciaelemek

Az angol szöveg referenciaelemei közül (592) a személyes referencia volt a leggyakoribb (397). A magyar célnyelvi szövegben ezek főleg mint igei személyragok (55%) jelennek meg. A fordításban a főnévi birtokos jelek (17%) és a névmások (16%) aránya nagyjából megegyezik. Az „Ø” kategóriába tartoznak azok a személyes névmások, amelyeknek nincs a szövegben magyar megfelelője, az „egyéb”-hez pedig azok, amelyek nem személyes referenciaként jelennek meg a magyarban. Ezek az eredmények hasonlítanak Heltai és Juhász (2002) vizsgálati eredményeire. Ők egy hasonló irodalmi szövegben (Agatha Christie: *The Mysterious Affair at Styles* első három fejezetében) elemezték a harmadik személyű névmásokat. Azt találták, hogy az angol egyes szám harmadik személyű névmások 14,2%-át fordították névmással. Az 5. táblázat az eredményeket tartalmazza: csak azokat a kategóriákat tüntettük fel a táblázatban, amelyekre volt példa a szövegben.

5. táblázat

A személyes névmási referencia megjelenési formái a magyarban

Angol FNY-i szöveg		Magyar CNY-i szöveg																	
		névmás	Ø	igei személyragok						főnévi birtokos jelek					hat n.e	egyéb (típus)			
	FNY Σ			sg	1st pl	1st sg	2nd pl	2nd sg	3rd pl	3rd sg	1st pl	1st sg	2nd pl	2nd sg			3rd pl	3rd sg	
11.6	<i>hel/him</i>	94	18	18	1				52									2	
11.8	<i>his</i>	40	2	10					2						21			10	1 (21)
12.6	<i>she/her</i>	8							4									4	
12.8	<i>her</i>	4												4					
13.6	<i>it</i>	28	1	8					11									4	4 (21)
14.6	<i>they/them</i>	16	3	3						6							3	1	
15.6	<i>I/me</i>	98	14	12	65						3	2							
15.8	<i>my</i>	15	1	1							13								
16.6	<i>we/us</i>	38	13	7		12						6							
16.8	<i>our</i>	12		1		3						6						2	
17.6	<i>you (sg)</i>	38	11	4			20	1						2					
17.8	<i>your (sg)</i>	6	1									3						2	
Összesen:		397	64	64	177						66							25	5

Az 5. táblázatban a magyar névmások közé soroltuk az esetraggal ellátott alakokat is (pl. „*hózzá*”, „*érte*”). A nemek szerinti megkülönböztetés természetesen nem releváns a magyar nyelvben, a táblázat azonban az angol forrásnyelv alapján mutatja a megfeleléseket. A táblázatban az is látszik, hogy a birtokos determinánsok esetén a célnyelvi kohéziós referenciaelemek száma nagyobb; ez a már említett birtokos konstrukciók közti különbségből adódik.

A személyes névmások esetében a névmással való fordítás akkor tekinthető automatikus átváltási műveletnek, ha az a forrásnyelvben hangsúlyos; továbbá a nem hangsúlyos esetekben, amennyiben a névmások fordítása igei személyraggal vagy főnévi birtokos jellel történik. A továbbiakban az ettől eltérő eseteket tárgyaljuk.

A fordító személyes referencia helyett határozott névelőt használ, ha megismétli a referált elemet vagy annak szinonimáját használja: pl. a „*he*” névmást – amely Hugo Lemesurier-re utal – „*az öreg báró*”-nak, vagy „*az agg báró*”-nak fordítja. Akkor, ha a mondat tartalmazza az utalt főnévi kifejezés ismétlését, a mondat többi referáló eleme nem tekinthető a szöveg szempontjából kohéziósnak.

A magyarban ellipszissel is utalhatunk személyekre. Az angol és magyar nyelv különbözik abban, hogy az angol FNY-i szövegben a tárgy explicitebb, mint a magyarban, ahol az igei ragozás lehetővé teszi a tárgy elhagyását pl.: „*the boys dragged him off*” a CNY-i szövegben mint „*elvonsozták*” jelenik meg.

A „Ø” kategóriába tartoznak azok az esetek, ahol a fordító egy gondolatot a FNY-itől teljesen eltérően fejez ki: pl. „*I don't like him.*” = „*Még a szeme sem áll jól.*”, vagy „... *he was evidently a great favourite with the boys.*” = „*Istenítik.*”

Esetenként előfordul a magyar szövegben, hogy a többértelmű referenciák fordításánál a referens meghatározása során téved a fordító. Ezt illusztrálja az alábbi részlet (a történet 3–5 mondata).

Angol FNY-i szöveg

³*Poirot and I had but recently come together again, renewing the old days of our acquaintanceship in Belgium.* | ⁴*He* had been handling some little matter for the War Office – disposing of it to their entire satisfaction; and **we**₁ had been dining at the Carlton with a *Brass Hat* who paid Poirot heavy compliments in the intervals of the meal. | ⁵*The Brass Hat* had to rush away to keep an appointment with someone, and **we**₂ finished our coffee in a leisurely fashion before following his example.

Magyar CNY-i szöveg

³Éppen mostanában találkoztam össze *Poirot*-val, és felelevenítettük a régi szép belgiumi napokat. | ⁴**Ő** akkoriban a hadügyminisztérium felkérésére intézett valami jelentéktelen ügyet, méghozzá a hivatal teljes megelégedésére; **mi pedig** a Carltonban ebédeltünk *egy vezérkari tiszttel*, aki az étkezés szüneteiben bókák özönével árasztotta el *Poirot*-t. | ⁵**A hadfinak** ugyan hamarosan el kellett sietnie egy megbeszélésre, **nekünk** viszont barátommal bőven maradt időnk kedélyes kávézgatásra is, mielőtt követtük volna példáját.

A dőlt betűs elemek a releváns utalt elemek, a vastagon szedett szavak pedig a referenciaelemek. A probléma az, hogy a FNY-ben szereplő „*we*₁” három személyre utal: a narrátorra, *Poirot*-ra és a tisztre („*a Brass Hat*”); azonban a CNY-i szövegben az „**Ő**” hangsúlyos, a „*mi pedig*” kizárólag a narrátorra és *Poirot*-ra utalhat. Ezáltal egy némileg zavaros láncolat jön létre a magyarban, mivel a „*hadfi*” távozik, így a magyar szövegben ha a fordító következetes lenne, a „*nekem*” névmást használná a „*nekünk*” helyett, a „*we*₂” fordításaként.

A semleges „*it*” névmásnak nincs pontos megfelelője a magyar nyelvben. A szövegben leggyakrabban olyan létigék helyettesítik, mint a „*van*”, „*volt*” vagy „*történt*”; emellett a határozott névelő vagy egy mutatószó is betöltheti a szerepét. Gyakran előfordul, hogy a fordító egy hasonló kifejezést használ határozatlan névelővel: pl. amikor az „*it*” referense „*a good old-fashioned family curse*”, a fordítása „*egy mendemondát*”.

4.2 A személyes referencia a spanyolban

A spanyol CNY-i szöveggel kapcsolatos eredményeket a 6. táblázat mutatja. Látható, hogy a magyarhoz képest több mint kétszer olyan gyakori a névmásként (36%) és valamivel kevesebb az igei személyragként (42%) megjelenő névmások száma. Meglepő eredmény, hogy a határozott névelő annak ellenére, hogy nem és szám tekintetében is specifikusabb, mint az angol vagy magyar nyelvben, ugyanolyan számban jelenik meg a spanyol CNY-i szövegben, mint a magyarban.

6. táblázat

A személyes névmási referencia megjelenési formái a spanyol CNY-ben
(* nem ugyanaz a kategória)

Angol FNY-i szöveg		Spanyol CNY-i szöveg												
		név- más	Ø	igei személyragok						határozott névelők				egyéb (típus)
	FNY Σ			1st sg	1st pl	2nd sg	2nd pl	3rd sg	3rd pl	m sg	f sg	m pl	f pl	
11.6 <i>he/him</i>	94	30	17					47						
11.8 <i>his</i>	40	17	8					4		2	6	1	2	
12.6 <i>she/her</i>	8	2	1					5						
12.8 <i>her</i>	4	3	1											
13.6 <i>it</i>	28	7*	6		1			6		1	4	2		1 (22f sg)
14.6 <i>they/them</i>	16	5	5						5			1		
15.6 <i>I/me</i>	98	25	16	56							1			
15.8 <i>my</i>	15	7	4	2							2			
16.6 <i>we/us</i>	38	12	6		20									
16.8 <i>our</i>	12	8	1	1								2		
17.6 <i>you (sg)</i>	38	13	5			14	5							1 (14m pl)
17.8 <i>your (sg)</i>	6	4								1	1			
Összesen:	397	133	70	166						26				2

Az utaló névmások gyakoribb előfordulásának oka a fordított szövegben részben a nemek szerinti megkülönböztetés. Tehát miközben például a magyar egyes szám harmadik személyű névmásoknál automatikus generalizáció történik, és többértelműséghez vezet, ez a spanyol CNY esetében nem történik meg. Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy a spanyol nyelvben az alanyesetben álló névmások többnyire hangsúlyos pozícióban jelennek meg. A másik magyarázat a névmások gyakoriságára a reflexív (visszaható) névmások használata. A spanyol nyelv esetében a reflexív névmást tartalmazó kifejezések szempontjából két fő kategóriát különböztethetünk meg. Az egyik esetben a névmás és az ige ragozása ugyanarra az entitásra utal, ezért egy kohéziós kötőelemnek számoljuk: pl. „*Te despertaste.*” = „*Felébredtél.*”. Ebben az esetben a kötőelem típusa szempontjából az igei ragokhoz soroltuk. A másik esetben két utalt entitást találunk: mint pl. „*Te despertaré.*” = „*(Én) fel foglak ébreszteni (téged).*” – itt két referenciaelemet találunk: egy személyes névmást és egy igei személyragot.

A 6. táblázatban az is megfigyelhető, hogy a birtokos névmások esetében a CNY-i elem kategóriája vagy azonos, vagy pedig a határozott névelő (mely számot és nemet is kifejez). Ez utóbbi valószínűleg specifikussága miatt gyakori az egyes szám harmadik személyű (nem szempontjából jelöletlen) névmások for-

dításánál, ugyanis a többi birtokos névmás esetében kevésbé gyakori a névelőként fordítás. A határozott névelő használata itt egy olyan fordítói stratégia, amely az automatikus generalizáció miatti többértelműség elkerülését szolgálja.

Az „*it*” névmás fordításánál némileg meglepő, hogy bár a spanyolban létezik egy hasonló semleges utaló névmás, a fordításban csak 25%-ban használta a fordító (pl. „*he showed it to me*” = „*me lo ense_o*”). A CNY-ben az „*it*” névmásnak három tipikus fordítási módja van: (1) a határozott névelő: mely lehetővé teszi a tényreferencia funkciójának fordításbeli megvalósítását, (2) a birtokos névmás, vagy pedig (3) egy ige, többnyire a létige.

4.3 A mutató névmások fordítása

A mutatószók és a személyes névmások az angol FNY-i szövegek referenciaelemeknek 38%-át teszik ki, ennek 90%-a határozott névelő. A 7. táblázatból kitűnik, hogy a FNY-i határozott névelők 80%-a a magyar CNY-i szövegben is határozott névelőként jelenik meg. A többi megjelenési formája a mutató névmás+határozott névelő és a főnévi birtokos jel kategóriájába esik, vagy egy ettől eltérő kategóriaként jelenik meg (a 7. táblázatban: Ø).

7. táblázat

A mutató névmások megjelenése a magyar CNY-i szövegben

Angol FNY-i szöveg	Magyar CNY-i szöveg										
	FNY Σ	Ø	hat. n.e.	21.6 (<i>ez</i>)	21.6 (<i>ez a</i>)	21.7 (<i>itt</i>)	22.6 (<i>az</i>)	22.6 (<i>az a</i>)	22.7 (<i>ott</i>)	22.8 (<i>akkor</i>)	E/3 birtokos
21.6 <i>this/these</i>	7	3	1	2	1						
21.7 <i>here</i>	1					1					
22.6 <i>that/those</i>	7	2		1	1			2		1	
22.7 <i>there</i>	2	1				1					
22.8 <i>then</i>	2						1			1	
23.6 <i>the</i>	133	18	106	1	1			3			4
Összesen:	152	24	107	4	3	2	1	5	0	2	4

A magyar nyelvre jellemző a determinánsok kumulatív (halmozott) használatának lehetősége. Emiatt kérdéses a magyar determinánsok kategorizálása az elemzésben. A CNY-i szövegben megfigyelhető, hogy az „*ez/az*” determinánsok a határozott névelő nélkül a nyelvtani fej szerepét töltik be, míg a határozott névelővel deiktikusak. E miatt a funkcionális különbség miatt a magyar megfelelőik kategorizálása során külön kategóriát használtunk a névelővel szereplő mutatószók elkülönítésére.

A magyar CNY-i szövegben gyakran nem jelennek meg a FNY-i határozott névelők, mivel a magyarban lehetőség van a tárgy elhagyására, ugyanis a főnév határozottságát a birtokos jel is kifejezheti. Az utóbbi jelenségre példa: „*he sprang from the table*”, ami a célnyelvben „*felpattant ültéből*”. A tárgy elhagyását figyelhetjük meg a következő mondatokban:

„*My foot struck against the lantern. I picked it up and switched on the light.*”

„*A lábam beleütközött a lámpába. Felemeltem (-), és végre felkattintottam (-).*”

A többi mutatószó esetében 32%-uknak nem volt hasonló magyar megfelelője. A 7. táblázatban is megfigyelhető, hogy sok esetben a távolságra utaló mutatószó („*that/there*”) a CNY-i szövegben közelséget kifejezőként jelenik meg („*ez/ez a/ itt*”). A szövegben erre a jelenségre elég kevés példa van ahhoz, hogy általánosításokat vonhassunk le az adatokból, érdekességképpen azért megállapíthatjuk, hogy ez az eltolódás akkor figyelhető meg, ha a FNY-i szövegben a mutatószó a közvetlenül azt megelőző mondatra utal.

A spanyol célnyelvi szöveggel kapcsolatos adatok összegzése a 8. táblázatban látható. Az eredmények nagyon hasonlítanak a magyar szöveg esetében talált eredményekhez. Ahogy az várható, a határozott névelőket a spanyol szövegben is többnyire ugyanaz a kategória jeleníti meg (83%), bár némileg nagyobb gyakorisággal, mint a magyar szövegben. A 8. táblázatban az is látható, hogy esetenként a határozott névelő fordítására az egyes szám harmadik személyű birtokos névmást használja a fordító - valójában ezek azok az esetek, ahol a magyarban az egyes szám harmadik személyű személyragot találhatjuk.

A többi mutató névmás esetében csupán 37%-ukat sorolhatjuk azonos kategóriába a FNY-i névmással (pl. „*this_este*”). A többi esetben itt is eltolódás figyelhető meg a FNY-ihez képest eltérő mutató névmási kategóriák felé.

8. táblázat

A spanyol mutató névmások megjelenése a CNY-i szövegben

Angol FNY-i szöveg		Spanyol CNY-i szöveg										
	FNY	Ø	határozott névelő				21.6 (<i>este</i>)	21.7 (<i>aquí</i>)	22.6 (<i>ese, aquí</i>)	22.7 (<i>alli</i>)	22.8 (<i>entonces</i>)	egyéb (típus)
			m e.sz.	f e.sz.	m t.sz.	f t.sz.						
21.6 <i>this/these</i>	7	1	1				3		1			1 (32)
21.7 <i>here</i>	1	1										
22.6 <i>that/those</i>	7	1		2			1		3			
22.7 <i>there</i>	2	1										1 (12.6)
22.8 <i>then</i>	2								1		1	
23.6 <i>the</i>	133	16	36	56	15	3	1		1			4 (<i>sú</i>)
Összesen:	152	20	114	5	0	6	0	1	6			

4.4 A komparatív referencia fordítása

A komparatív referencia esetében (mely a FNY-i szövegben a kohéziós kötések 7%-át teszi ki) megfigyelhető, hogy a kohéziós elemek CNY-i megfelelői kategóriájukat tekintve az esetek 86%-ában megfelelnek a FNY-i szöveg elemeinek (9. táblázat). A spanyol CNY-i szövegben ugyanez az arány jóval kisebb, mint az a 10. táblázatból kiolvasható: 67%.

Az általános komparatív referenciára (azonosság, hasonlóság és különbség) alkalmas nyelvi elemek a spanyolban többnyire jelöltek szám és nem tekintetében, míg a magyarban különböző toldalékokat kaphatnak (többesszám, részes esetrag, stb.).

9. táblázat

A komparatív referencia megjelenési formái a magyar CNY-i szövegben

Angol FNY-i szöveg		Magyar CNY-i szöveg		
	FNY Σ	ugyanaz a kategória	Ø	határozott névelő
31 azonosság	4	4		
32 hasonlóság	2	2		
33 különbség	5	3	2	
34 numeratív	19	17	1	1
35 epitetikus	13	11	2	
Összesen	43	37	5	1

10. táblázat

A komparatív referencia megjelenési formái a spanyol CNY-i szövegben

Angol FNY-i szöveg		Spanyol CNY-i szöveg				
	FNY Σ	ugyanaz a kategória	Ø	31	34	22
31 azonosság	4	3				1
32 hasonlóság	2	1		1		
33 különbség	5	3	2			
34 numeratív	19	14	5			
35 epitetikus	13	8	4		1	
Összesen	43	29	11	1	1	1

Az egyedi komparatív elemek esetében a numeratív elemek (többnyire tőszámnevek vagy a „*both*” determináns) kategóriájukat tekintve nem változtak a fordítás során. Az epitetikus összehasonlító elemek esetében azonban a nyelvek lexikai különbségei miatt megfigyelhető, hogy a CNY-ben eltérő kategóriájúak. Például az angol „*younger brother*” a spanyolban „*hermano*”-ként, kicsinyítő képzővel, a magyarban pedig mint „*öccse*” jelenik meg. A magyar célnyelvi elemet csak abban az esetben tekinthetnénk komparatívnak, ha a lexikai elemet önmagában komparatívnak tekintenénk, az összehasonlítást kifejező jelentéskomponense miatt. Ez azonban a magyarban nem tűnik megalapozottnak, hiszen ebből az következne, hogy például a „*nagyszülője*”-t is komparatív elemnek kellene tekintenünk.

5. Összegzés

A dolgozat célja annak vizsgálata volt, hogy a referenciaelemek hogyan jelennek meg egy irodalmi műben és fordításaiban; ez alapján pedig összefoglaltuk azokat a stratégiákat, amelyeket a fordítók használhattak a FNY és a CNY különbségeiből adódó fordítási nehézségek leküzdésére az adott irodalmi szövegben. Az elemzés azt mutatta, hogy a magyar és a spanyol CNY-i szövegek leginkább a személyes névmás és a komparatív referencia fordításában különböznek. A magyar szövegben a személyes névmásoknak csupán 16%-a jelent meg, míg a spanyolban ez az arány 36%. A komparatív referencia tekintetében azonban a ma-

gyar áll közelebb a FNY-i szöveghez, mivel 86%-ban azonos kategóriájú a fordított elem a spanyol szöveggel szemben, ahol 67%-uk jelent meg ugyanabban a kategóriában. Mivel ez egy kvalitatív, leíró jellegű elemzés volt, eredményei nem általánosíthatók minden szövegtípusra. Ahhoz, hogy ellenőrizhessük a az adatokból levonható következtetések helyességét egyéb szövegtípusok és fordítási irányok esetében, további elemzésekre és nagyobb korpuszok vizsgálatára van szükség.

Irodalom

- Baker, M. 1992. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
- Beaugrande, R. d., Dressler, W. U. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of cohesion and coherence in translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds.), *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse in Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Narr. 17-35.
- Brown, G., Yule, G. 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chesterman, A. 2000. Teaching Strategies for Emancipatory Translation. In: Schäffner, Ch., Adab, B. (eds.), *Developing Translation Competence*. Amsterdam: John Benjamins. 77-91.
- Emmott, C. 1997. *Narrative Comprehension: A Discourse Perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Halliday, M.A.K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M.A.K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Heltai P., Juhász G. 2002. A névmások fordításának kérdései angol-magyar és magyar-angol fordításokban. *Fordítástudomány* 4 évf. 2. szám, 46-62.
- Károly K., Árvai A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000. A szövegkohézió mérése a vizsgafordítások értékelésében. *Fordítástudomány* 2. évf. 2 szám, 37-62.
- Károly K. 2002. *Lexical Repetition in Text.*: Frankfurt am Main: Peter Lang
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2003. *Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation* (6th ed.). Budapest: Scholastica.
- Labrador de la Cruz, B. 2003. Typicality in the Use of English and Spanish Indefinite Quantifiers. *Babel* Vol. 49. No 1, 41-59.
- Larson, M. L. 1984. *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. London: University Press of America.
- Lyons, J. 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marín, M. F., Gran, F. J. S., Sánchez, L. V. 1999. *Gramática Espa_ola*. Madrid: Editorial Síntesis. S.A.
- Presas, M. 2000. Bilingual Competence and Translation Competence. In: Schäffner, Ch., Adab, B. (eds.), *Developing Translation Competence*. Amsterdam: John Benjamins. 19-33.
- Sanford, A. J., Garrod, S. C. 1981. *Understanding Written Language: Explorations of Comprehension Beyond the Sentence*. Chichester, England: John Wiley and Sons.

- Séguinot, C. 1988. Pragmatics and the Explication Hypothesis. *TTR Traduction, Terminologie, Rédaction* Vol. 1., No. 2, 106-114.
- Tolcsvai Nagy G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Források

- Christie, A. 1974. *Hetediziglen* (Ford.: Schidló É.). In: *Poirot bravúrain I*. Budapest: Hunga-Print Nyomda és Kiadó.
- Christie, A. 1984. *The Lemesurier Inheritance*. In: *The Under Dog and Other Stories*. New York: The Berkeley Publishing Group.
- Christie, A. 1979. *La Herencia de los Lemesurier* (Ford.: Godoy, Z.). In: *Ocho Casos de Poirot*. Barcelona: Editorial Molino.